

Agnieszka Wesołowska

Fenomenologia a motyw teoretyczny i praktyczny

Folia Philosophica 33, 189-210

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agnieszka Wesołowska

Fenomenologia a motyw teoretyczny i praktyczny

Słowa kluczowe: Edmund Husserl, etyka, kryzys nauk, oczywistość, świat przeżywany

Rozważania prezentowane w niniejszym artykule skoncentrowane są wokół tezy, że trwałym rysem filozofowania Edmunda Husserla jest współwystępowanie motywu teoretycznego i praktyczno-etycznego. Praktyczno-etyczna motywacja, towarzysząca rozważaniom natury teoriopoznawczej oraz transcendentalnej, wpływa na specyfikę fenomenologicznego sposobu filozofowania, fenomenologicznych dociekań i zmiany nastawienia. Niniejszy artykuł podejmuje problematykę wyznaczoną przez namysł nad celem i zadaniami stojącymi przed fenomenologią jako filozofią transcendentalną, filozofią rozumianą jako nauka dążąca do ugruntowania poznania i zarazem odsłaniająca rozstrzygnięcia doniosłe dla życia, filozofią uwzględniającą w rzetelnym, racjonalnym i krytycznym namyśle relację między sferą poznania i życia, między sferą teoretyczno-naukową i sferą praktyczno-etyczną.

Kwestię relacji między teoretycznym i aksjologicznym (praktycznym) rozumem, między wolnym od wartości (neutralnym) i aksjologicznym bytem podejmuje sam Husserl w cyklu wykładów z 1908/1909 roku. To właśnie w związku z refleksją dotyczącą naukowości, namysłem nad projektem fenomenologii jako nauki oraz krytyką nauk pozytywnych Husserl ukazuje fenomenologię jako naukę o źródle poznania i wykazuje konieczność zajęcia stanowiska transcendentalnego, w którego świetle ujawniają się dokonania transcen-

dentalnej subiektywności. Zajęcie stanowiska transcendentального umożliwiła uświadomienie konstytuującej funkcji świadomości, funkcji związanej z ważnością tego, co ujmowane w ramach nastawienia naturalnego.

W perspektywie obranego w prezentowanych tu rozważaniach punktu widzenia, Husserlowską refleksję transcendentálną ujmujemy w aspekcie współistnienia teoretycznego namysłu nad warunkami poznania, któremu towarzyszy motywacja praktyczna (w tym przede wszystkim etyczna i aksjologiczna). Wynika stąd istotny zamiar badawczy realizowany w niniejszym artykule (prezentowany w części przedostatniej¹), jakim jest rozpatrzenie problemu świata przeżywanego, traktowanego jako punkt styku teorii i praktyki.

Motyw teoretyczny a motyw praktyczny

W *Badaniach logicznych* (1900—1901), stanowiących punkt zwrotny rozważań Husserla w drodze do fenomenologii, autor, dążąc do ukazania nowych podstaw czystej logiki i epistemologii, stawia pytania dotyczące warunków możliwości wiedzy. W odniesieniu do rozważań Husserla zawartych już w *Prolegomenach do czystej logiki* (w tym w charakterystycznej dlań krytyce psychologizmu) można dostrzec, że próba przedstawienia warunków możliwego poznania biegnie dwoma torami. Ten aspekt rozważań Husserla uwyrażnia Dan Zahavi: „Po pierwsze, jest on zaangażowany w krytyczny projekt, który zmierza do pokazania, że popularne w tym czasie stanowisko nie było w stanie faktycznie wyjaśnić możliwości wiedzy. Po drugie, próbuje on w bardziej pozytywnym kroku przedstawić kilka warunków, jakie muszą być spełnione, jeśli poznanie ma być możliwe”². Warto zaakcentować, że o ile centralnemu zadaniu *Prolegomenów...*, kulminującemu w analizie warunków możliwości wiedzy, towarzyszy cel *par excellence* teoretyczny, o tyle w dążeniu do ukazania zdolności, jakie dowolny

¹ Chodzi o rozważania zawarte w części zatytułowanej *Lebenswelt* — miejsce styku teorii z praktyką.

² D. Zahavi: *Fenomenologia Husserla*. Przeł. M. Świąch. Kraków 2012, s. 14.

podmiot musi mieć, jeśli ma być zdolny do osiągnięcia poznania, w dążeniu wymagającym otwarcia na podmiotowość, świadomość i jej dokonania, na życie „ja” w nastawieniu naturalnym przejawia się motywacja praktyczna. Współistnienie to, przejawiające się już w *Badaniach logicznych*, podjęte w *Filozofii jako ścisłej nauce*, *Ideach fenomenologii* oraz *Ideach czystej fenomenologii*, kulminuje w *Kryzysie nauk europejskich* i okazuje się stałym rysem Husserlowskiego filozofowania.

Koncepcja Husserla związana jest ściśle z rozumieniem fenomenologii z jednej strony jako nauki absolutnie ugruntowanej, wychodzącej od apodyktycznych oczywistości, które wykluczają możliwość zwątpienia co do danych w nich rzeczy czy stanów rzeczy³, z drugiej zaś strony — jako filozoficznego postępowania (metody) oraz specyficznej postawy myślowej podmiotu filozofującego. „Fenomenologia: to oznacza — jak czytamy w *Ideach fenomenologii* — pewną naukę, cały zespół dyscyplin naukowych, fenomenologia jednakże oznacza zarazem, i przede wszystkim, pewną metodę i postawę myślową, specyficzną filozoficzną postawę myślową i specyficzną filozoficzną metodę”⁴. W odniesieniu do Husserla projektu fenomenologii jako zadania, drogi, warto dostrzec, że poszukiwanie odpowiedzi na fundamentalne pytania teorii nauki współlistnieje z motywacją praktyczną (etyczną).

³ Fenomenologii jako filozofii pierwszej Husserl poświęca wykłady wygłoszone na Uniwersytecie we Fryburgu w latach 1923/1924, wydane jako *Erste Philosophie*. W *Erste Philosophie* Husserl wskazuje, że fenomenologia pretenduje do rangi filozofii pierwszej i jako taka stanowić ma fundament wszelkiej wiedzy. Aby tak się stało, fenomenolog musi poddać krytyce to, co w naturalnym świecie wydaje się oczywiste, i zająć postawę „nienaturalną”. Według twórcy fenomenologii, filozofia ma być poznaniem w sobie tylko uprawomocnionym, podstawą wszystkich nauk oraz całości kultury. Zob. E. Husserl: *Erste Philosophie (1923/24)*. Teil 2: *Theorie der phänomenologischen Reduktion*. Hrsg. von R. Boehm. In: Husserliana — Edmund Husserl: *Gesammelte Werke*. Bd. 8. Den Haag 1959, s. 3—6. Zdaniem Husserla, filozofia powinna być „poznaniem z powszechnej najwyższej i ostatecznej samoświadomości, rozumienia siebie, własnej odpowiedzialności poznającego za swoje osiągnięcia poznawcze, lub co mówi to samo, powinna być ona nauką absolutnie się usprawiedliwiająca i poza tym nauką uniwersalną”. Ibidem, s. 3. „Philosophie sollte danach Erkenntnis aus einer durchgängigen höchsten und letzten Selbstbesinnung, Selbstverständigung, Selbstverantwortung des Erkennenden für seine Erkenntnisleistungen sein, oder was dasselbe sagt, sie sollte sich absolut rechtfertigende Wissenschaft, und zudem Universalwissenschaft sein”. Brak adnotacji o autorze tłumaczenia oznacza, że autorka artykułu opiera się na tłumaczeniu własnym.

⁴ E. Husserl: *Idea fenomenologii. Pięć wykładów*. Przeł. J. Sidorek. Warszawa 1990, s. 34.

Zaczątek tego współwystępowania widać już w pierwszym rozdziale *Filozofii arytmetyki* (1887), w którym Husserl stwierdza, że „do zrozumienia sensu kolektywnego połączenia konieczna jest refleksja nad aktami psychicznymi, dzięki którym sens i znaczenie dochodzą do skutku”⁵. Zdaniem Waltera Biemela, określiwszy liczby jako twory o charakterze duchowym (*geistige Schöpfungen*), Husserl uznał je za dzieło duchowej aktywności i wskazał aktywny udział świadomości w określaniu struktury tego, co poznawane⁶. Należy podkreślić, że w ramach tego dokonania ukazał świadomość jako centralną i sprawczą dziedzinę bytu, podlegającą odrębnym zasadom, dziedzinę, w której funkcjonowaniu i dokonaniach istotne znaczenie odgrywają racje praktyczne, etyczne i aksjologiczne. Podmiotem sprawczym zarówno poznania, jak i naturalnego nastawienia pozostaje zawsze „ja”, „któremu — pisze Robert Sokolowski — dany jest świat wraz ze swoimi rzeczami, który będąc częścią tego świata, jednocześnie znajduje się w jego intencjonalnym posiadaniu”⁷. Husserl pokazuje, że zajęcie stanowiska fenomenologicznego umożliwia przyglądanie się światu w taki sposób, w jaki jest on intencjonalnie ujmowany jeszcze w nastawieniu naturalnym. Fenomenologiczne nastawienie „jest zorientowaniem, które posiadamy, gdy refleksyjnie spoglądamy na naszą postawę naturalną oraz wszystkie zachodzące w niej intencjonalności”⁸. Odwołajmy się w tym kontekście również do Ullricha Mellego, który ujmuje fenomenologię jako „wszechogarniającą filozofię transcendentálną» i »absolutną naukę o bycie«, »w której wszystko, co przedmiotowe, jest rozwiązywane w swej korelacji«⁹. Zdaniem tego komentatora, „dotyczy to samo »specyficznych fenomenologicznych przedmiotów«, zjawisk, sądów, mniemań i znaczeń, które zostają objaśnione transcendentálnie poprzez powrót do osta-

⁵ K. Świącicka: *Husserl*. Warszawa 2005, s. 7.

⁶ Zob. W. Biemel: *Die entscheidenden Phasen der Entfaltung von Husserls Philosophie*. „Zeitschrift für philosophische Forschungen” 1959, Bd. 13, Heft 2, s. 187—188. Przytaczam za: K. Świącicka: *Husserl...*, s. 7.

⁷ R. Sokolowski: *Wprowadzenie do fenomenologii*. Przeł. M. Rogalski. Kraków 2012, s. 59.

⁸ Ibidem, s. 54.

⁹ „Die Phänomenologie schließlich gilt Husserl als die »allumfassende Transzendentalphilosophie« und »absolute Seinswissenschaft«, »in der alles Gegenständliche in seine Korrelationen aufgelöst wird«. Zob. U. Melle: *Einleitung*. In: E. Husserl: *Vorlesungen über Ethik und Wertlehre (1908—1914)*. Hrsg. U. Melle. In: *Husserliana — Edmund Husserl: Gesammelte Werke*. Bd. 28. Dordrecht—Boston—London 1988, s. XL.

teczenie konstytuującej absolutnej świadomości”¹⁰. Źródło obiektywności w fenomenologii stanowi transcendentalna subiektywność, w związku z czym poznawcza korelacja świadomości i świata wiąże się z poznaniem mającym źródło w transcendentalnym samodoświadczeniu. Istotne jest przy tym to, że sama koncepcja idei konstytucji wiąże się z podkreśleniem aktywnego udziału świadomości w określaniu struktury tego, co poznawane, z poznaniem zakorzenionym w transcendentalnym doświadczeniu *ego*. W *Medytacjach kartezjańskich...* Husserl pisze o dokonującym się w *ego* „akcie fenomenologicznego wydobywania na jaw moich własnych zasobów (*Selbstausslegung*), wydobywania całej realizującej się we mnie konstytucji i wszystkich istniejących dla mnie przedmiotów”¹¹. Okazuje się tym samym, że podstawę nadawania sensu wszelkiej faktyczności, a zarazem centrum świadomościowego życia stanowi samo *ego*, które, jak pokazuje Husserl, pewność swego istnienia zyskuje dzięki wewnętrznej samoświadomości¹².

W rezultacie namysłu nad ideałem naukowej jedności (jedności nauk) oraz filozofii jako nauki, filozofii pierwszej, ostatecznie uzasadnionej, prawdziwej i autentycznej, Husserl wyjaśnia, jak samorozumienie poznania i konstytuująco-transcendentalnego życia świadomości (funkcji świadomości) jest możliwe. Uznając doniosłość problemu możliwości filozofii jako nauki, Husserl pisze wprost: „Nie ma w całych nowożytnych czasach potężniejszej idei niż idea nauki. Pomysłana w idealnie doprowadzonej do końca postaci była ona samym rozumem [...]. Do dziedziny ścisłej nauki należą [...] z pewnością także wszystkie ideały teoretyczne, aksjologiczne i praktyczne, które naturalizm, poddając je empirystycznej interpretacji, zarazem zafałszowuje”¹³. Swój filozoficzny projekt Husserl rozwijał wówczas, gdy w odniesieniu do idei jedności nauki filozofia uległa rozproszeniu oraz podziałowi na różne szkoły i kierunki, tracąc „jedność duchowej przestrzeni” możliwą do urzeczywistnienia we wspólnym celu, przedmiocie oraz metodzie. „Duchowa nędza naszych czasów — pisze Hus-

¹⁰ „Das gilt selbst für die »spezifisch phänomenologischen Gegenstände«, die Erscheinungen, Meinungen und Bedeutungen, die durch Rückgang auf das letztkonstituierende absolute Bewußtsein transzendental aufgeklärt werden”. Ibidem.

¹¹ E. Husserl: *Medytacje kartezjańskie z dodaniem uwag krytycznych Romana Ingardena*. Przeł. A. Wajs. Warszawa 1982, s. 117—118.

¹² Zob. J. Czarkowski: *Filozofia czystej świadomości. Redukcja, refleksja, czysta świadomość w fenomenologii transcendentalnej Edmunda Husserla*. Toruń 1994, s. 104.

¹³ E. Husserl: *Filozofia jako ścisła nauka*. Przeł. W. Galewicz. Warszawa 1992, s. 17.

serl w *Filozofii jako ścisłej nauce* — stała się faktycznie nie do zniesienia. [...] Wszelkie życie jest zajmowaniem postaw, wszelkie zajmowanie postaw dokonuje się w zasięgu jakiejś powinności, jakiejś instancji, która wyrokuje o prawomocności lub nieprawomocności, zgodnie z normami pretendującymi do absolutnej mocy obowiązującej. [...] Naturaliści i historyści walczą o światopogląd, a jednak jedni i drudzy z różnych stron pracują nad tym, by idee przeinterpretować na fakty, a wszelką rzeczywistość, wszelkie życie przekształcić w niezrozumiałą mieszaninę faktów, wolną od jakichkolwiek idei. Zabobon faktu wszystkim im jest wspólny¹⁴. Zamiast filozofii dążącej do uzasadnienia poznania rozwija się filozofia występująca w postaci światopoglądowej, naturalistycznej, irracjonalnej, a nawet historyzmu, która „nie jest jeszcze — pisze Józef Czarkowski — w ogóle nauką, wszystko bez wyjątku jest w niej sporne i stanowi sprawę indywidualnych przekonań i punktów widzenia”¹⁵. Konsekwencją upadku ideału filozofii jako nauki i rozpadu naukowej jedności staje się z jednej strony niejasność i zachwianie sensu badanego przez nauki przedmiotu, z drugiej strony — zafalszowanie norm i przekształcenie życia w irracjonalną mieszaninę faktów. W rozumieniu Husserla tymczasem „od swoich pierwszych początków filozofia pretendowała do tego, aby być ścisłą (*streng*) nauką, i to nauką, która czyniłaby zadość najwyższym potrzebom teoretycznym, a pod względem etyczno-religijnym umożliwiałaby życie regulowane przez czysto racjonalne normy”¹⁶. Husserla projekt fenomenologii okazuje się projektem filozofii jako nauki ścisłej i autentycznej, dążącej do sprostania celom zarówno teoretycznym, jak i motywacjom (potrzebom) praktycznym. Warto odwołać się w tym kontekście do Józefa Czarkowskiego, który stwierdza, iż „doniosłość problemu możliwości zbudowania filozofii autentycznej wynika stąd, że problem ten ma wymiar nie tylko teoretyczny, ale i praktyczny. Filozofia jest, zdaniem Husserla, absolutnie niezbędna do wyjaśnienia rzeczywistości i rozumnego ukształtowania życia. Beład i deformacje w filozofii pociągają za sobą kryzys kultury i całego życia ludzkiego. Nauki szczegółowe nie są w stanie zastąpić filozofii i wyjaśnić nam sensu życia i świata”¹⁷. Zdaniem Husserla, „tylko nauka może ostatecznie przezwyciężyć nędzę, która pochodzi z nauki. [...] Jeżeli pewne specjalne, ale w wielkiej klasie nauk wymagane, nastawienie metodycz-

¹⁴ Ibidem, s. 73.

¹⁵ J. Czarkowski: *Filozofia czystej świadomości...*, s. 6.

¹⁶ E. Husserl: *Filozofia jako ścisła nauka...*, s. 7.

¹⁷ J. Czarkowski: *Filozofia czystej świadomości...*, s. 6.

ne [...] przeradza się w niezdolność do przejścia w inne nastawienie [...] — to na wszystkie te i tym podobne bolączki istnieje tylko jedno lekarstwo: naukowa krytyka, radykalna [...] nauka filozoficzna, której tu bronimy. Światopoglądy mogą się spierać, tylko nauka może rozstrzygać; a rozstrzygnięcie, którego dokona, zamknięte jest na pieczęć wieczności”¹⁸.

Husserl rozwija projekt fenomenologii jako ścisłej, krytycznej, nowej oraz w pełni uzasadnionej nauki. Kreśląc zarys fenomenologii, w *Postłowie do moich „Idei czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii”* akcentuje on, iż dąży do przywrócenia „najpierwotniejszej idei filozofii, która od swego pierwszego ścisłego sformułowania przez Platona leży u podstaw całej naszej europejskiej filozofii i nauki oraz wyznacza im ich zadanie, którego nie powinny nigdy stracić z oczu. Filozofia, wedle swej idei, jest dla mnie uniwersalną oraz w radykalnym sensie »ściśłą« nauką. Jako taka jest ona nauką czerpaną z podstaw ostatecznych albo — co na jedno wychodzi — ostatecznie samoodповідzialną, w której żadna przedpredykatywna oczywistość (*Selbstverständlichkeit*) nie służy za nieprzebadaną podstawę poznania”¹⁹. O ile „nauka — przytaczając *in extenso* słowa Husserla zawarte w *Ideach I* — poszukuje prawd, które uzyskawszy ważność, zachowują ją raz na zawsze”²⁰, o tyle idea fenomenologii jako nauki — wskazuje — jest ideą ponadczasową.

Samoodповідzialność jako pierwotna motywacja filozofowania

Istotnym zadaniem, jakie stawia sobie Husserl od początku swej filozoficznej twórczości, jest wyjaśnienie poznania i doprowadzenie go do ostatecznych źródeł jego ważności oraz jego absolutne uzasadnienie przeprowadzone na podstawie tych źródeł. Transcendentalne wyjaśnienie poznania stanowi, jego zdaniem, zadanie filozofii rozumia-

¹⁸ E. Husserl: *Filozofia jako ścisła nauka...*, s. 74.

¹⁹ E. Husserl: *Postłowie do moich „Idei czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii”*. Przeł. J. Szewczyk. W: *Drogi współczesnej filozofii*. Red. M.J. Siemek. Warszawa 1978, s. 49—50.

²⁰ E. Husserl: *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii. Księga pierwsza*. Przeł. D. Gierulanka. Warszawa 1967, s. 17.

nej jako nauka. W *Kryzysie...* czytamy: „Filozofia u swych antycznych źródeł chciała być »nauką«, uniwersalnym poznaniem całości tego, co istnieje, nie jakimś względnym i niejasnym poznaniem potocznym — *doxa* — lecz poznaniem racjonalnym — *episthémé*”²¹. Tak rozumiana filozofia stanowiłaby urzeczywistnienie idei racjonalności, uniwersalności i bezzałożeniowości. Rozwijając projekt fenomenologii, Husserl zmierza tym samym do położenia kresu separacji obiektywności od subiektywności, naoczności od myślenia.

Transcendentalne wyjaśnienie poznania wiąże się z podkreśleniem aktywnego udziału świadomości w określaniu struktury tego, co poznawane, z poznaniem zakorzenionym w transcendentalnym doświadczeniu *ego*. W *Medytacjach kartezjańskich* Husserl pisze o dokonującym się w *ego* „akcie fenomenologicznego wydobywania na jaw moich własnych zasobów (*Selbstausagebung*), wydobywania całej realizującej się we mnie konstytucji i wszystkich istniejących dla mnie przedmiotów”²². Okazuje się tym samym, że podstawę nadawania sensu wszelkiej faktyczności, a zarazem centrum świadomościowego życia stanowi samo *ego*, które, jak pokazuje Husserl, pewność swego istnienia zyskuje dzięki wewnętrznej samoświadomości²³.

Urzeczywistnienie idei ugruntowania poznania wiąże się ściśle z namysłem twórcy fenomenologii nad samym procesem filozofowania, nad — jak już zaznaczono — sposobem uwolnienia się od wszelkich schematów, założeń, mniej lub bardziej uświadamianych przesądów czy tradycji. W *Kryzysie...* czytamy: „Bycie samodzielnym myślicielem, autonomicznym filozofem wypełnia wola uwolnienia się od wszystkich przesądów (*Vorurteile*), wymaga od niego zrozumienia, że wszystko, co u niego zrozumiałe samo przez się, to przesady (*Vorurteile*), że wszystkie przesady są zsedymetowanymi niejasnościami pochodzącymi z tradycji (a nie jedynie sądy niepewne co do swej prawdy) i że dotyczy to także tego wielkiego zadania, tej idei, która zwie się filozofią”²⁴. Dążąc do wyjaśnienia możliwości poznania wolnego od jakichkolwiek przesądów, Husserl odwołuje się w *Ideach czy-*

²¹ E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendental-Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. Hrsg. von W. Biemel. In: Husserliana — Edmund Husserl: *Gesammelte Werke*. Bd. 6. Den Haag 1962, s. 66. Cyt. za polskim przekładem *Kryzysu...: Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentalna*. Przeł. S. Walczewska. Toruń 1999, s. 71.

²² E. Husserl: *Medytacje kartezjańskie...*, s. 117—118.

²³ Zob. J. Czarkowski: *Filozofia czystej świadomości...*, s. 104.

²⁴ E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*, s. 73. Cyt. za polskim przekładem *Kryzysu...: Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentalna...*, s. 78.

stej fenomenologii... do pojęcia źródłowej oczywistości, naoczności. „Jest całkiem zrozumiałe — pisze — że tylko źródłowa oczywistość jest pierwotnym (*ursprünglich*) źródłem uprawnienia i że np. rozumowe uznanie w bycie zawarte w przypomnieniu i tak samo we wszelkich odtwórczych aktach, wśród nich także we wczuciu, nie jest pierwotne, lecz w pewien sposób pochodne”²⁵. Odwołując się do pojęcia oczywistości, Husserl formułuje zasadę bezpośredniego doświadczenia (zasadę zasad fenomenologii), która głosi, że „wszystko, co się nam w »intuicji« źródłowo (by się tak wyrazić: w swej cielesnej rzeczywistości) przedstawia, należy po prostu przyjąć jako to, jako co się prezentuje, ale także jedynie w tych granicach, w jakich się tu prezentuje”²⁶. Przyjmując ogólną zasadę fenomenologii, Husserl twierdzi, że podstawą prawomocnego poznania, podstawą prawomocności twierdzeń jest „źródłowo prezentująca naoczność” (*originär gebende Anschauung*), którą można określić mianem „oczywistości”²⁷. W związku z tą problematyką w *Ideji fenomenologii...* Husserl stwierdza: „problem korelacji da się rozwiązać tylko w sferze czystej oczywistości, w sferze danych absolutnych, i dlatego tworzących ostateczne normy, i że zatem w postępowaniu, którego charakterystyczną cechą jest oglądanie, musimy kolejno prześledzić wszelkie podstawowe postaci poznania i wszelkie podstawowe postaci przedmiotów prezentowanych w nim całkowicie albo częściowo, ażeby określić sens tych wszystkich korelacji”²⁸.

W rozumieniu twórcy fenomenologii wszelka wiedza możliwa jest na podstawie źródłowo prezentującej naoczności, oczywistości, którą rozumieć można również jako przeżycie samoprezentacji przedmiotu. W tym sensie Husserl w *Badaniach logicznych* pisze o „pełnym samopojawieniu się przedmiotu — w tej mierze, w jakiej ten był domnie-

²⁵ E. Husserl: *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii...*, księga pierwsza, s. 23.

²⁶ Ibidem, s. 79.

²⁷ Zob. P. Łaciak: *Anonimowość jako granica poznania w fenomenologii Edmunda Husserla*. Katowice 2012, s. 46—54. Oczywistość rozpatrywana z epistemologicznego punktu widzenia stanowi podstawę poznania, którego zakresu nie można z góry określić. Czarkowski pisze o tym następująco: „W tym, że uznajemy oczywistość za ostateczną podstawę poznania, zawiera się przeświadczenie, iż nie możemy z góry wyznaczyć ani zakresu tego, co może być w sposób czysty zobaczone, ani też możliwego zróżnicowania samej oczywistości. Husserl przyjmuje różne *modi* samoprezentacji, w których manifestują się rozmaite przedmioty i treści”. J. Czarkowski: *Filozofia czystej świadomości...*, s. 48.

²⁸ E. Husserl: *Idea fenomenologii. Pięć wykładów*. Przeł. J. Sidorek. Warszawa 1990, s. 90.

many w wypełnianej intencji”²⁹. W programowym tekście *Filozofia jako ścisła nauka* Husserl stwierdza wprost, że „właśnie do istoty filozofii jako nauki należy to, że jej praca badawcza obraca się w sferach bezpośredniej intuicji. I największym krokiem, jaki mają do zrobienia nasze czasy, jest zrozumienie, że właściwie pojęta filozoficzna intuicja, *fenomenologiczne uchwycenie istoty*, otwiera nieskończone pole pracy, oraz naukę, która bez wszelkich pośrednio symbolizujących i matematyzujących metod, bez aparatu wniosków i dowodów, mimo to uzyskuje mnóstwo najściślejszych poznań o rozstrzygającym znaczeniu dla wszelkiej dalszej filozofii”³⁰. Fenomenologia jest w programowym tekście prezentowana jako filozofia, która odnajdując gwarant prawomocności poznania w absolutnej oczywistości, stanowić ma, zdaniem wczesnego Husserla, naukę ściśle apodyktyczną.

Warto zauważyć, że formułując zasadę zasad, dzięki której staje się możliwe przewyciężenie przesądów, i odwołując się do idei oczywistości, Husserl kładzie kres separacji teorii od praktyki, poznania od życia, separacji będącej symptomem zbłądzenia nauk i samozapomnienia podmiotowości (pograżania się jej w anonimowości)³¹. Dążąc do uniknięcia dogmatycznych założeń, wskazuje, że to, co się prezentuje, należy zawsze ujmować w korelacji z doświadczającą (konstytuującą) podmiotowością. Odwołując się do Husserlowskiej zasady zasad — chodzi o normatywno-etyczną motywację oparcia myśli i czynów na oczywistości, źródłowym doświadczeniu i naocznym zrozumieniu. Fenomenologiczne poszukiwanie transcendentального ugruntowania czyni możliwym życie absolutnie odpowiedzialne za samego siebie. Dążenie do transcendentального ugruntowania i do wyjaśnienia możliwości poznania nieskażonego jakimikolwiek przesądami pozostają skorelowane z ukazaniem praktyczno-etycznego wymiaru fenomenologii, który zawiera się w zasadzie zasad (zasadzie oczywistości). Fakt ten uwyrażnia Husserl w *Erste Philosophie...*, gdzie akcentuje wartość samoodpowiedzialnego życia jako życia opartego na oczywistości³². Dopiero taka filozofia, filozofia samoodpowiedzialna, zasługuje na miano autentycznej nauki. „Filozofia, autentyczna nauka — czytamy w tekście *Fenomenologia i antropologia* — dąży do

²⁹ E. Husserl: *Badania logiczne*. T. 2: *Badania dotyczące fenomenologii i teorii poznania*. Część 2. Przeł. J. Sidorek. Warszawa 2000, s. 145.

³⁰ E. Husserl: *Filozofia jako ścisła nauka...*, s. 79.

³¹ Zob. P. Łaciak: *Anonimowość jako granica poznania w fenomenologii Edmunda Husserla...*, s. 28–38.

³² Zob. E. Husserl: *Erste Philosophie (1923/24)*. Teil 1: *Kritische Ideengeschichte*. Hrsg. von R. Boehm. The Hague 1956, s. 9.

prawd absolutnych, ostatecznych, przekraczających wszelką relatywność³³. W rozumieniu Husserla życie oparte na oczywistości jest życiem samoodpowiedzialnym, zadaniem, projektem, którego wartość i możliwość wyjaśnione zostają wraz z dążeniem do transcendentalnego ugruntowania. Należy podkreślić, że samoodpowiedzialność nie ma w ujęciu Husserla charakteru wyłącznie prywatnego (personalnego). Chodzi o odpowiedzialność o wymiarze intersubiektywnym, odpowiedzialność za ogólnoludzką wspólnotę. W jednym z nieopublikowanych dotąd manuskryptów Husserl stwierdza wprost: „samoodpowiedzialność jednostki pociąga za sobą także odpowiedzialność za wspólnotę; samoodpowiedzialność realizuje się w pełni tylko w odniesieniu do innych podmiotów”³⁴.

Według Husserla, „współczesna sytuacja europejskich nauk — czytamy w *Logice formalnej i logice transcendentalnej* — zmusza do radykalnego namysłu. W gruncie rzeczy utraciły one wielką wiarę w siebie, w swe absolutne znaczenie. Nowoczesny człowiek dzisiejszych czasów nie dostrzega [...], że nauka i nowa, formowana przez naukę kultura stanowią samoobiektywizację ludzkiego rozumu czy też uniwersalną funkcję, jaką ludzkość stworzyła, by na gruncie rozumu praktycznego umożliwić sobie prawdziwie zadowolające życie, indywidualne i społeczne. Ta wielka wiara, niegdyś zastępująca wiarę religijną, wiara, że nauka prowadzi do mądrości — do rzeczywiście racjonalnego samopoznania, [a także do] poznania świata i Boga, poprzez, nie zaś do życia, które może uzyskiwać coraz doskonalszy kształt, do życia, które będzie naprawdę warte życia, w »szczęściu«, zadowoleniu, dobrobycie itd. [...], utraciła swą siłę. Żyjemy w świecie, który stał się niezrozumiały i w którym daremnie pytamy o cel, o sens, niegdyś tak wolny od wątpliwości, uznawany zarówno przez intelekt, jak i przez wolę”³⁵. Podkreślając znaczenie projektowanej fenomenologii, Husserl pisze o utracie rozumienia w odniesieniu do sfery naturalnego nastawienia, a nawet o zaślepieniu, które stało się udziałem podmiotowości (ludzkiego rozumu) zarówno w sferze poznania, jak i życia, teorii i praktyki. W *Kryzysie nauk europejskich* znajdujemy passus: „najgorszy upadek polega na ślepotcie na wielki i autentyczny etos, który stanowi właśnie filozofię, wielką i autentyczną filozofię”³⁶.

³³ E. Husserl: *Fenomenologia i antropologia*. Przeł. S. Walczewska. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 1987, t. 32, s. 335.

³⁴ D. Zahavi: *Fenomenologia Husserla...*, s. 93.

³⁵ E. Husserl: *Logika formalna i logika transcendentalna. Próba krytyki rozumu logicznego*. Przeł. G. Sowiński. Warszawa 2011, s. 4—5.

³⁶ E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*, s. 427.

W świetle specyfiki Husserlowskiego filozofowania rozstrzygające dla naszych rozważań pytanie dotyczy istoty fenomenologicznego dociekania, samej motywacji uprawiania fenomenologii, ściślej: motywacji kulminującej w poszukiwaniu absolutnej oczywistości. Kwestią decydującą, jeśli chodzi o projektowaną przez autora *Badań logicznych* filozofię fenomenologiczną, pozostaje wszak sama motywacja filozofowania. Odpowiedź na to pytanie znajdujemy w tekstach twórcy fenomenologii. W *Erste Philosophie...* Husserl podkreśla, że „życie filozoficzne jest życiem z absolutnej samoodповідzialności”³⁷. Dan Zahavi, powołując się na słowa Husserla, pisze następująco: „ta normatywno-etyczna motywacja jest szczególnie ważna, gdy uświadomimy sobie, że wysiłek znalezienia adekwatnego ugruntowania jest nieskończonym ideałem. To właśnie ten wewnętrzny nakaz absolutnej odpowiedzialności za samego siebie pcha nas do przodu w poszukiwaniu absolutnej oczywistości. Ujmując to inaczej, *posiadanie* prawdy absolutnej wcale nie ma decydującej wagi dla Husserla, liczy się za to wysiłek prowadzenia życia w absolutnej samoodповідzialności, tzn. sama próba oparcia naszych myśli i czynów na naocznym zrozumieniu”³⁸. Etyczno-praktyczny wymiar myśli Husserla okazuje się więc podstawowym, nieusuwalnym kontekstem, w którego perspektywie warto odczytywać dzieła oraz analizować problemy pozostawione przez twórcę fenomenologii. „Każda wielka filozofia — pisze Husserl — jest nie tylko faktem historycznym, lecz nadto spełnia wielką, ba jedyną w swym rodzaju funkcję teleologiczną w rozwoju duchowego życia ludzkości, wznosząc mianowicie na najwyższy poziom życiowe doświadczenie, [...] mądrość swego czasu”³⁹.

Życie samoodповідzialne to życie dokonujące się w permanentnej samorefleksji, krytycznym namyśle nad własnymi dokonaniem (dokonaniem świadomości spełnianymi jeszcze w nastawieniu naturalnym) oraz w weryfikacji życiowych celów i środków służących ich praktycznemu urzeczywistnieniu. Jan Patočka pisze o tym następująco: „Husserlowski postulat pierwotnej źródłowości, postulat zstąpienia do tego wszystkiego, co wyłania się ze swego pierwszego źródła, prowadzi nas więc ku światu korelatywnemu względem intuicji, która daje rzeczy same, [...] ku światu, który jest przede wszystkim światem dobra (i zła) i który z tej racji zasługuje na to, aby go nazwać światem konkretnej ludzkiej egzystencji”⁴⁰. Ten powrót do

³⁷ E. Husserl: *Erste Philosophie (1923/24)*. Teil 2..., s. 197.

³⁸ D. Zahavi: *Fenomenologia Husserla...*, s. 93.

³⁹ E. Husserl: *Idea fenomenologii...*, s. 62.

⁴⁰ J. Patočka: *Filozofia kryzysu nauki według Edmunda Husserla i jego koncepcja fenomenologii „świata przeżywanego”*. Przeł. J. Zychowicz. W: *Świat prze-*

pierwotnego źródła wszelkiego uzasadnienia, do wglądu oraz do oczywistości jest za każdym razem powrotem do własnego „ja”, które odsłania prawdę o sobie. Odwołajmy się raz jeszcze do Jana Patočki, który stwierdza: „filozofia jest niczym innym jak życiem (poświęconym myśleniu) odpowiadającym zasadzie całkowitej odpowiedzialności myśli. Postawą odpowiedzialną jest taka postawa, której pogląd stosuje się do wyglądu rzeczy, a nie odwrotnie. Jak widać, już sama postawa odpowiedzialna umożliwia życie w prawdzie, czyni możliwą istotę filozofii i całej nauki, która nie utraciła z nią kontaktu. Z drugiej strony życie w prawdzie to racjonalność. Otóż owo życie w prawdzie jako charakterystyczny bios było pomysłem starożytnych Greków. Ugruntowali je oni jako tradycję ciągłą, której znaczenie można stale na nowo odnajdywać, odnawiać i wzbogacać dzięki samej tej możliwości odnajdywania”⁴¹. Również Robert Sokolowski, podejmując kwestię samoodpowiedzialnego ujawniania prawdy o własnym „ja”, pisze o „operacjach osiągania prawdy”, „odpowiedzialnych operacjach rozumu”. „Są one — pisze wspomniany autor — operacjami osiągania prawdy, odpowiedzialnymi operacjami rozumu. Ego [...] jest podmiotem sprawczym tych działań [...]. Kiedy przyjmujemy nastawienie fenomenologiczne, porzucamy nastawienie naturalne i kontemplujemy oraz opisujemy transcendentale ego i jego dokonania, wszystkie jego intencjonalności [...]. Opisujemy, w jaki sposób to ego ustanawia i przedstawia się sobie samemu i innym jako podmiot sprawczy manifestacji. [...] Jakiegokolwiek osiągnięcie prawdy, posłużenie się rozumem jest dziełem transcendentalego ego. Jakiegokolwiek intencje kategoriale, które podnoszą kwestię prawdy, są dziełem transcendentalego ego. Transcendentale ego osiąga prawdę w nastawieniu naturalnym, ale to naiwne osiągnięcie prawdy domaga się uzupełnienia przez filozofię, która ujmuje prawdę teoretycznie. Prawda osiągnięta w nastawieniu naturalnym jest niepełna, ponieważ nie kontempluje ona samej siebie. Filozofia realizowana w nastawieniu fenomenologicznym podnosi manifestacje osiągnięte w życiu filozoficznym na nowy poziom. W nastawieniu naturalnym posiadamy świat, posługujemy się rozumem, [...] jednak to w nastawieniu fenomenologicznym wyjaśniamy, czym są te wszystkie rzeczy”⁴².

żywany. Fenomenologia i nauki społeczne. Red. Z. Krasnodębski, K. Nellen. Warszawa 1993, s. 43.

⁴¹ Ibidem, s. 29.

⁴² R. Sokolowski: *Wprowadzenie do fenomenologii...*, s. 130—131.

Lebenswelt — miejsce styku teorii z praktyką

W świetle przedstawionych rozważań nie ulega wątpliwości, że koncepcja fenomenologii, ewoluująca w rezultacie otwierania wciąż nowych perspektyw badawczych, rozwija się jako projekt, w którym motywy teoretyczny i praktyczny wzajemnie się przeplatają. W ostatniej pracy, czyli w *Kryzysie nauk europejskich...*, istotnym zarysowanym przez Husserla problemowym punktem wyjścia, a zarazem elementem projektowanej przezeń fenomenologii okazuje się idea świata przeżywanego (*Lebenswelt*). Idea świata przeżywanego, świata ludzkiej praktyki, skonstrastowanego z naukowym obrazem świata, stanowi ważny problemowy punkt styku teorii i praktyki.

W *Kryzysie...* Husserl obiera punkt wyjścia odmienny od wcześniejszego, czyli od tego, jaki przedstawił w *Ideach I* i w *Medytacjach kartezjańskich...* W pracy tej, zauważa Stanisław Judycki, Husserl „nie zaczyna rozważania od idei apodyktycznego poznania i od redukcji do sfery zapewniającej apodyktyczność tego poznania — jak to było w *Ideach...* i w *Medytacjach* — lecz od namysłu nad potrzebą przewyciężenia niejasności tkwiącej w naczelnych pojęciach nauk i wypływającą stąd potrzebą odwołania się do świata, który jest doświadczeniową podstawą wszystkich pojęć zawartych w tych naukach, czyli do tzw. »świata życia« (*Lebenswelt*)”⁴³. Przedstawiona w ostatnim dziele droga do transcendentalnej subiektywności jest określana mianem drogi przez *Lebenswelt* („świat przeżywany”). Jeśli chodzi o tę drogę do transcendentalnej subiektywności, Husserl wyróżnia dwa kroki. Po pierwsze, wyłączenie świata nauki i powrót do świata przeżywanego. Po drugie, zwrot od świata przeżywanego ku subiektywnym dokonaniom, z których czerpie on sens⁴⁴. W ujęciu autora *Kryzysu...*, dopiero „dochodząc do *ego*, uzmysławiamy sobie, że znajdujemy się w sferze oczywistości, i nonsensem jest pytać dalej, poza

⁴³ S. Judycki: *Intersubiektywność i czas. Przyczynek do dyskusji nad późną fazą poglądów Edmunda Husserla*. Lublin 1990, s. 56.

⁴⁴ E. Husserl: *Erfahrung und Urteil. Untersuchungen zur Genealogie der Logik*. Hrsg. von L. Landgrebe. Hamburg 1985, s. 49. „Genauer gesprochen, vollzieht sich der Rückgang auf die diese vorgegebene Welt konstituierende transzendentale Subjektivität in zwei Stufen: 1. im Rückgang von der vorgegebenen Welt mit allen ihren Sinnesniederschlägen, mit ihrer Wissenschaft und wissenschaftlichen Bestimmung auf die ursprüngliche Lebenswelt; 2. in der Rückfrage von der Lebenswelt auf die subjektiven Leistungen, aus denen sie selber entspringt”.

nią⁴⁵. Powrót do świata przeżywanego okazuje się w istocie powrotem do transcendentalnej subiektywności konstytuującej ten świat.

„Świat życia” jest światem ludzkiej praktyki danym w nastawieniu naiwno-naturalnym: z punktu widzenia podmiotu zaangażowanego w świat *Lebenswelt* jest światem otoczenia, danym w nastawieniu personalistycznym, które okazuje się nastawieniem *par excellence* naturalnym⁴⁶. Centrum orientacji, zerowym punktem doświadczenia świata pozostaje „ja” osobowe, które poznaje, przeżywa, czuje i wartościuje. W *Medytacjach kartezjańskich* Husserl pisze: „napotykam siebie samego jako człowiek w świecie, a zarazem jako ktoś, kto tego świata doświadcza i poznaje naukowo wraz z tą jego częścią, którą on sam stanowi (*mich eingeschlossen*). W tym momencie mówię sobie jednak: wszystko, co dla mnie istnieje, istnieje w ten sposób dzięki aktom mojej poznającej świadomości, jest dla mnie doświadczanym korelatem mojego doświadczenia, czymś pomyślanym mojego myślenia, wytworem teoretycznym mojego teoretyzowania, czymś naocznie rozumianym mojego naocznego rozumienia”⁴⁷. Świat przeżywany jest więc światem wieloaspektowego doświadczenia osobowego⁴⁸, gdyż — jak stwierdza Husserl — „dokonujemy doświadczeń nie tylko teoretycznych, lecz także aksjologicznych i praktycznych”⁴⁹. W doświadczeniu właściwemu osobowemu przeżywaniu świata ujawnia się zarówno motyw praktyczny (w tym aksjologiczny i etyczny), jak i teoretyczny. „W tym ujęciu idzie zatem — czytamy w *Kryzysie...* — nie o świat, jaki rzeczywiście jest, lecz o świat, który obowiązuje dla danych osób, o świat im się zjawiający, z takimi cechami, z jakimi im się zjawia. Pytamy o to, jak ci ludzie jako osoby zachowują się w działaniu i przeżywaniu — jak są motywowani do swych specyficznych, osobowych aktów postrzegania, przypominania, myślenia, oceniania, planowania, lęku i przerażenia, obrony, atakowania itd. Osoby są motywo-

⁴⁵ E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*, s. 192. Cyt. za polskim przekładem fragmentów *Kryzysu...* — E. Husserl: *Wybór pism*. Przel. S. Walczewska. W: K. Świącicka: *Husserl*. Warszawa 2005, s. 280.

⁴⁶ Zob. P. Łaciacak: *Anonimowość jako granica poznania w fenomenologii Edmunda Husserla...*, s. 35—36.

⁴⁷ E. Husserl: *Medytacje kartezjańskie...*, s. 119.

⁴⁸ Mając na uwadze personalistyczny punkt widzenia, Husserl ujmuje doświadczenie jako duchową własność nabywaną przez osobę. „Doświadczenie jako duchowa własność nabyta przez osobę (*persönlicher Habitus*) jest osadem spełnianych w toku minionego życia aktów naturalnego doświadczającego zajmowania postaw. Jest ona istotnie uwarunkowana przez sposób, w jaki dana osobowość — jako ta szczególna indywidualność — czerpie motywy z aktów własnego doświadczenia”. E. Husserl: *Idea fenomenologii...*, s. 62.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 63.

wane tylko przez to, co sobie uświadamiają, i w sposób, w jaki — dzięki zmysłom — sobie to uświadamiają, w jaki to dla nich obowiązuje lub nie itd.”⁵⁰.

Aby odsłonić korelację subiektywnego doświadczenia z doświadczanym światem, zastawaną i nietematycznie spełnianą w nastawieniu naturalnym (personalistycznym), aby dokonać nad nią refleksji, Husserl ukazuje możliwość zajęcia stanowiska transcendentnego, w którym subiektywność konstytuująca świat rozpoznaje swe transcendentno-konstituujące życie. Husserl pokazuje, że podłoże subiektywno-względnej naoczności przednaukowego życia w świecie oraz podstawę nadawania sensu stanowi właśnie ludzka subiektywność⁵¹. W świetle takiego ujęcia droga przez *Lebenswelt* realizowana w efekcie krytycznego namysłu kryje w sobie znaczenie „uniwersalnej przemiany sensu”, przeobrażenia człowieczeństwa⁵². Już w tytule ostatniego dzieła Husserl podkreśla krytyczny wątek fenomenologii transcendentnej, który obejmuje swym zakresem sfery *theorein* i *praxis*.

W ujęciu Husserla „świat życia” zostaje skontrastowany z naukowym obrazem świata. Czyniąc punktem wyjścia swych rozważań *Lebenswelt*, autor *Kryzysu...* dąży do odsłonięcia owego świata, który pozostaje zakryty na skutek naturalistycznych przesądów, jak również intelektualnych modyfikacji. Główną intencją Husserlowskiej fenomenologii świata przeżywanego jest ukazanie, że *Lebenswelt* jako świat dany z góry, przed wszelkim poznaniem wiąże się ze zniesieniem napięcia (rozdzwienku) między myśleniem a doświadczeniem (przeżywaniem) i jako taki stanowi miejsce styku teorii i praktyki, nauki i życia, subiektywizmu i obiektywizmu, rozumu teoretycznego i rozumu praktycznego. Rozważania Husserla przedstawione w ramach drogi przez *Lebenswelt* motywowane są potrzebą przezwyciężenia ogólnego kryzysu zarówno w sferze nauki (teorii), jak i praktyki (człowieczeństwa, kultury i życia), kryzysu będącego w istocie kryzysem racjonalizmu, który uległ ułudzie obiektywizmu i naturalizmu.

W świetle takiej diagnozy Husserlowski powrót do świata przeżywanego wiąże się z terapią racjonalizmu. W tym kontekście Zdzisław Krasnodębski stwierdza, że „powrót do świata przeżywanego dlatego

⁵⁰ E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*, s. 296. Cyt. za polskim przekładem fragmentów *Kryzysu...* — E. Husserl: *Nastawienie nauk przyrodniczych i humanistycznych*. W: *Fenomenologia i socjologia. Zbiór tekstów*. Red. Z. Krasnodębski. Warszawa 1989, s. 56.

⁵¹ E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*, s. 127.

⁵² Ibidem, s. 12. Cyt. za polskim przekładem fragmentów *Kryzysu...* — E. Husserl: *Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentna...*, s. 16.

sam przez się działa terapeutycznie na racjonalizm, iż obala fałszywe wyobrażenie o człowieku jako podlegającym bez reszty determinacjom zobiektywizowanej w nauce przyrody. W tym sensie Husserl może twierdzić, że poznanie świata przeżywanego ma bezpośrednie znaczenie praktyczne, że ma od razu moc wyzwalającą⁵³. Zwrot w stronę naturalnego życia, osobowego przeżywania świata oznacza powrót do subiektywności rozumianej jako źródło wszelkich dokonań, czynów oraz aktów nadawania sensu. Człowiek jako osoba nie podlega determinacjom przyrody zobiektywizowanej w nauce, lecz jako centrum wszelkich aktów (abstrakcji, matematyzacji) stanowi ich źródło. W ramach drogi do subiektywności transcendentalnej przez *Lebenswelt* Husserl przeprowadza krytykę współczesnej postaci racjonalizmu, jaką jest jego obiektywistyczna postać typowa dla matematycznego przyrodoznawstwa. W ramach obiektywizującej postaci racjonalizmu dochodzi do separacji nauki od życia, do bezpowrotnego zamknięcia się myślenia na doświadczenie, które stanowi asumpt do namysłu natury teoriopoznawczej oraz transcendentalnej. Konsekwencją separacji nauki od życia i narastającego rozdźwięku między niezmiennym i zamkniętym w sobie myśleniem a doniosłymi zagadnieniami płynącymi z doświadczenia staje się kryzys nauk oraz człowieczeństwa. Matematyczno-przyrodniczy obraz świata doprowadził do ukonstytuowania się nastawienia naturalistycznego, zapoznającego subiektywne źródło świata i nauk o świecie, ich świadomościową genezę. Husserlowski projekt fenomenologii jako nauki wiąże się zatem z namysłem nad poznaniem naukowo-obiektywnym, krytyką obiektywistycznej postaci racjonalizmu, racjonalizmu zapoznającego życie „ja”, pozbawionego życiowej doniosłości i skażonego nedorzeczną absolutyzacją.

Ukazując właściwą perspektywę poznawczą, możliwość zniesienia rozdźwięku między nauką a życiem, Husserl przeciwstawia nastawieniu naturalistycznemu nastawienie personalistyczne i zarazem akcentuje pierwszeństwo nastawienia personalistycznego przed nastawieniem naturalistycznym. W *Ideach II* znajdujemy następujący passus: „nastawienie przyrodnicze podporządkowuje się personalistycznemu, a pewną samodzielność zyskuje dzięki abstrakcji albo raczej dzięki pewnego rodzaju zapomnieniu o sobie samym osobowego Ja, absolutyzując przez to zarazem w sposób nieuprawniony swój świat, przyrodę”⁵⁴. Podkreślmy, iż niezwykle istotny okazuje się przy

⁵³ Z. Krasnodębski: *Kryzys nowoczesności a świat przeżywany*. W: *I d e m*: *Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne*. Warszawa 1993, s. 180.

⁵⁴ E. Husserl: *Idee czystej fenomenologii*. Tłum. D. Gierulanka. Warszawa 1974, księga druga, s. 260.

tym fakt, że to właśnie w Husserlowskim zaakcentowaniu nierozdzielnej jedności teorii i praktyki, nauki i życia oraz przypomnieniu o doniosłym znaczeniu osobowego życia, któremu w źródłowym doświadczeniu dany jest świat, kulminuje — umożliwiając wyzwolecie nauk z naturalistycznej naiwności oraz ich uwikłania w obiektywistyczne zabsolutyzowanie — projekt filozofii fenomenologiczno-praktycznej.

Fenomenologia jako wzbudzenie nowego sposobu życia

W myśli Husserla obecna jest — na początkowym etapie filozofowania *implicite*, na późnym etapie *explicite* — troska o ukazywanie, akcentowanie wątku praktycznego, aksjologicznego oraz etycznego. Wszędzie tam, gdzie mowa o roli filozofii (fenomenologii), teorii, nauce, kryzysie, tam też wyczuwalne jest dążenie (intencja) Husserla do obrony rozumu oraz otwierania perspektywy aksjologiczno-etycznej, do przeciwdziałania tendencjom mogącym przynieść negatywne konsekwencje zarówno w sferze teoretyczno-naukowej, jak i w sferze ludzkiego życia. Mając na uwadze motywację filozofowania Husserla, którego filozoficzne rozważania kulminują w momentach akcentowania aktywności subiektywności, warto zaakcentować wyzwalającą moc fenomenologii. Niezwykle znaczące wydają się w tym kontekście słowa Husserla zawarte w *Kryzysie...*, w których eksplikuje on możliwość przewyciężenia kryzysu: „Istnieją — pisze — tylko dwa wyjścia z kryzysu europejskiego sposobu istnienia: upadek Europy przez wyobcowanie ze swego własnego racjonalnego sensu życiowego, popadnięcie we wrogość wobec ducha i barbarzyństwo, albo też odrodzenie Europy z ducha filozofii przez heroizm rozumu przewyciężający ostatecznie naturalizm. Największym niebezpieczeństwem dla Europy jest zmęczenie. Jeżeli jako dobrzy Europejczycy będziemy walczyć z tym niebezpieczeństwem nad niebezpieczeństwami z takim męstwem, które nie lęka się również walki nieskończonej, to wtedy z niszczącego pożaru niewiary, z wezbranego ognia zwątpienia w (ogólno)ludzkie posłannictwo Zachodu, z popiołów wielkiego zmęczenia powstanie Feniks nowego uduchowienia i skierowania życia ku wnętrzu, jako rękojmia wielkiej

i odległej przyszłości ludzkości; gdyż sam duch jest nieśmiertelny⁵⁵. W fenomenologii wszelkie badanie oraz poznawcze ujęcie wymagają, zdaniem Husserla, zmiany spojrzenia, specyficznego nastawienia, zasadniczo odmiennego od nastawienia naukowego oraz światopoglądowego. Nastawienie to wiąże się ze specyficznymi personalnymi predyspozycjami oraz z pozateoretycznymi motywacjami podmiotu poznającego, umożliwiającymi dostęp do filozoficznego poznawania. W *Kryzysie...* znajdujemy następujący *passus*: „Wraz z pierwszą koncepcją idei człowiek stopniowo zaczyna stawać się nowym człowiekiem. Jego duchowy byt wkracza w rozwijający się ruch kształtowania od nowa (*Neubildung*). Ruch ten od samego początku posiada charakter komunikatywny, budzi nowy styl w sposobie życia osób pozostających w kręgu jego oddziaływania, a ci, którzy tylko rozumieją idee zrodzone w innych osobach, pobudzani są do stawania się nowymi ludźmi. W jego ramach (a następnie również poza nimi) upowszechnia się szczególnie sposób bycia człowiekiem (*Menschentum*), taki mianowicie, że żyjąc w skończoności, kieruje się on całym swoim życiem ku biegunom nieskończoności⁵⁶.”

W *Kryzysie...* Husserl formułuje pytanie *par excellence* praktyczne: co w odniesieniu do ludzkiego życia „ma do powiedzenia nauka”? „Pośród trudów i potrzeb naszego życia — słyszymy — nauka nie ma nam nic do powiedzenia. Wyklucza zasadniczo te właśnie pytania, które dla ludzi, poddanych w naszych nieszczęsnych czasach brzemienym w skutki przewrotom, są pytaniami palącymi, pytaniami o sens lub bezsens całego ludzkiego życia. Czy w swej ogólności i konieczności dla wszystkich ludzi nie wymagają one także ogólnego namysłu i odpowiedzi dokonanych na podstawie rozumnego wglądu? Dotyczą one ostatecznie człowieka jako decydującego w sposób wolny o swoim zachowaniu wobec otaczającego go ludzkiego i pozaludzkiego świata, jako wolnego w swych możliwościach rozumnego kształtowania siebie i swego otoczenia. Co o rozumie i nierozumie (*Unvernunft*), co o nas, ludziach, jako podmiotach tej wolności, ma do powiedzenia nauka? Naukowa, obiektywna prawda jest wyłącznie stwierdzeniem tego, czym faktycznie świat jest, zarówno świat fizyczny, jak i duchowy⁵⁷. Fenomenologia jako filozoficzny projekt, w którym motywacja praktyczno-etyczna współlistnieje z motywacją teoretyczną, okazuje

⁵⁵ E. Husserl: *Kryzys kultury europejskiej i filozofia*. Tłum. S. Walczewska. W: „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 1983, nr 29, s. 347.

⁵⁶ Ibidem, s. 324—325.

⁵⁷ E. Husserl: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften...*, s. 4. Cyt. za polskim przekładem *Kryzysu...: Kryzys nauk europejskich i fenomenologia transcendentna...*, s. 8.

się przedsięwzięciem angażującym całego człowieka intelektualnie, praktycznie, etycznie i wolitywnie, przedsięwzięciem czyniącym zrozumiałym nasze życie w świecie. Poznanie właściwe nastawieniu transcendentalnemu nie jest wiedzą czysto teoretyczną, lecz jako rodzaj krytycznego samonamysłu, zawsze nakierowane jest na praktyczne określenie siebie. Warto uwzględnić w tym kontekście jedność wiedzy teoretycznej i moralnej (tak zwanej współwiedzy). Spójność oraz sprzężenie między teorią i praktyką oddaje pojęcie samoświadomości. Odwołajmy się do Karen Gloy, która w swym *Wprowadzeniu do filozofii świadomości* w następujący sposób wyjaśnia to pojęcie: „Wyrażenie »samoświadomość« po raz pierwszy pojawiło się w języku niemieckim jako przekład łacińskiego pojęcia *conscientia*. [...] Jak wynika z zestawienia greckiego i łacińskiego słowa, podstawowym znaczeniem obu pojęć jest »wiedza wspólna« (*Mit-Wissen*). Greckie słowo *eidesis* (*eidenai*) oznacza »wiedzieć«, a *syn* lub *ksyn* »współ«, »razem«, »wspólnie z«. Odpowiednio dotyczy to łacińskich słów *scientia* i *con*. Przyjmuje się tutaj wiedzę, ujętą w wyrażeniu »syneidenai tini ti« lub »scire aliquid cum aliquo«, którą posiada się razem z kimś o czymś. [...] Chodzi zatem o wiedzę, która pojawia się razem z inną wiedzą i jej towarzyszy, a tym samym jest wiedzą o wiedzy⁵⁸. Co zatem rozumie się pod pojęciem „współwiedza”? Jak pisze Gloy, „przez współwiedzę rozumie się nie tylko wiedzę towarzyszącą, lecz również — a nawet przede wszystkim — wiedzę etyczną, samokontrolującą się, jaka znajduje swój wyraz w sumieniu. Gdyż przez sumienie rozumiemy głos, który należy do sfery intymnej osoby i nie tworzy jej jądra — jej bycia sobą, lecz jej jedynie towarzyszy, przez to, że ją ocenia, oskarża lub ostrzega⁵⁹. Znaczeniowy rdzeń współwiedzy ma zatem dwie konotacje teoretyczną oraz praktyczno-etyczną.

Mając na uwadze znaczenie redukcji fenomenologicznej rozumianej jako zmiana nastawienia, można stwierdzić, że zwrot w stronę własnego „ja” wiąże się ze wzbudzeniem nowego sposobu życia. W *Erste Philosophie...* Husserl odwołuje się do Sokratejsko-Platońskiej koncepcji filozofii: „Sokratesa etyczna reforma życia charakteryzuje się przez to, że on zinterpretował prawdziwie spełnione życie jako życie z czystego rozumu⁶⁰. W interpretacji Husserla „Sokratejska metoda poznania jest metodą całkowitego wyjaśnienia, wyjaśnienia w sensie powrotu do oczywistości⁶¹, toteż można ująć zasadniczą

⁵⁸ K. Gloy: *Wprowadzenie do filozofii świadomości*. Przeł. T. Kubalica. Kraków 2009, s. 67—68.

⁵⁹ Ibidem, s. 68.

⁶⁰ E. Husserl: *Erste Philosophie (1923/24)*. Teil 1..., s. 9.

⁶¹ Ibidem.

intencję tej metody w kategoriach powrotu do oczywistości, a w konsekwencji etyczna reforma życia w istocie prowadzi do życia w pełnej jasności⁶². Rewolucja rozumiana jako przemiana sposobu życia obejmuje nie tylko świat poznania, lecz przede wszystkim świat działania.

*
* *

W Husserlowskiej fenomenologii już od samego początku odpowiedź na fundamentalne pytania teorii nauki pozostaje w korelacji z motywacją praktyczną. Co więcej, można zaryzykować twierdzenie, że — co uwyrażnia się zwłaszcza na późnym etapie myśli Husserla — w rozstrzygnięciach teoretycznych (teoriopoznawczych, metodologicznych oraz metafizycznych) fenomenologii motywacja natury praktycznej wręcz kulminuje. Doniosłość rozstrzygnięć teoretycznych wypływa z samego ich źródła — z moralno-aksjologicznego życia.

⁶² Ibidem.

Agnieszka Wesółowska

Phenomenology and the Theoretical and Practical Motive

Keywords: Edmund Husserl, ethics, crisis of science, evidence, *Lebenswelt*

S u m m a r y

The deliberations presented in the article are concentrated around a thesis that the unchanging framework of Husserl's philosophical thinking is based on the simultaneous occurrence of theoretical and practical-ethical motive. This thesis, together with considerations presented in the text, are the result of reflection on the aim and tasks of phenomenology as transcendental philosophy, philosophy understood as science striving for the consolidating of cognition and revealing findings that are relevant to one's life. The practical-ethical motivation that accompanies deliberations of epistemological nature influences the specificity of phenomenological philosophy, phenomenological inquiries and the change of approach. Phenomenology considered in terms of theoretical and practical motives, in the rational and critical thinking, includes the relation between the sphere of cognition and the sphere of life, between the theoretical-scientific sphere and the practical-ethical one.

Agnieszka Wesolowska

Phänomenologie vs. theoretisches und praktisches Motiv

Schlüsselwörter: Edmund Husserl, Ethik, Wissenschaftskrise, Evidenz, Lebenswelt

Zusammenfassung

In ihrem Artikel konzentriert sich die Verfasserin auf die These, dass ein charakteristisches Merkmal der Philosophie Husserls die Koexistenz von theoretischem und praktischem Motiv ist. Diese These und weitere Schlussfolgerungen sind Folge der Überlegungen zum Ziel und zu Aufgaben der Phänomenologie als einer transzendentalen Philosophie, die danach strebt, die Erkenntnis zu begründen und zugleich die lebenswichtigen Entscheidungen zu offenbaren. Die mit erkenntnistheoretischen Überlegungen einhergehende praktisch-ethische Motivation beeinflusst die Eigenart des phänomenologischen Philosophierens, der phänomenologischen Forschungen und der Einstellungsänderung. Die hinsichtlich des theoretischen und praktischen Motivs betrachtete Phänomenologie berücksichtigt in ihren rationellen und kritischen Überlegungen die Beziehung zwischen der Erkenntnisosphäre und der Lebensosphäre, zwischen der theoretisch-wissenschaftlichen und praktisch-ethischen Sphäre.